

І. В. Поліщук,

старший викладач

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3518-7106>

А. О. Сирота,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mails: inna.polishchuk@npp.nau.edu.ua, 1999.alvina@ukr.net

Мета: дослідити проблематику сутності поняття та особливостей господарських правовідносин у контексті сучасних доктринальних дискусій щодо розвитку та модернізації господарсько-правової науки в Україні. **Методи дослідження:** методологічну основу дослідження склали загальнонаукові методи (аналізу та синтезу), спеціально юридичні методи, методи порівняльно-правового та доктринального пізнання господарського законодавства, за допомогою яких досліджено різні доктринальні позиції щодо розуміння господарських правовідносин, зокрема, їх сутності та особливостей. **Результати:** визначена потреба необхідності вдосконалення правового забезпечення належного функціонування господарських правовідносин в Україні з урахуванням їх особливостей та сучасних тенденцій європейської системи правового регулювання господарської діяльності в межах науки господарського права. **Обговорення:** активізація наукового вивчення та дослідження сутності господарських правовідносин із виробленням єдиного підходу та розуміння визначення їх теоретичних засад, що сприятиме вдосконаленню та модернізації чинного господарського законодавства України.

Ключові слова: господарські правовідносини; поняття господарських правовідносин; особливості господарських правовідносин; суб'єкти господарських правовідносин; модернізація господарського законодавства.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблеми сучасних умов розвитку та функціонування господарських правовідносин та господарського законодавства, шляхи їх вирішення та модернізації чітко визначені в Концепції модернізації господарського законодавства України, яка була попередньо схвалена на розширеному засіданні Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права НАПрН України [10, с. 18, 19]. Проте, в науковому середовищі точиться дискусія щодо необхідності перегляду змісту господарських правовідносин, їх визначення та структури, особливостей функці-

онування та реалізації, суб'єктного складу та законодавчого закріплення прав учасників господарських правовідносин відповідно до сучасних тенденцій розвитку правового регулювання господарської діяльності як в Україні, так і в світі.

Наразі розвиток господарських правовідносин в Україні «переконаливо свідчить про недосконалість та малоефективність вітчизняного законодавства з питань їх правового регулювання» [8, с. 284]. Тому подальше дослідження господарських правовідносин у межах науки господарського права з метою «проведення подальшої систематизації законодавства, яке регу-

лює виділену сферу суспільних відносин» [8, с. 284], та відмежування їх від інших видів суспільних відносин є актуальним у контексті наукових дискусій, зокрема, щодо дуалістичної моделі законодавчого регулювання цивільних та господарських правовідносин, бачення господарського права, його кодифікації та модернізації.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Сутність та проблеми господарських правовідносин в Україні досліджували такі вітчизняні науковці як О.А. Беляневич, С.М. Бервено, Г.В. Березан, А.Г. Бобрикова, М.І. Брагінський, О.М. Вінник, О.П. Віхров, Б.В. Дерев'яно, Г.Л. Знаменський, І.М. Кравець, В.К. Мамутов, В.В. Поєдинок, С.О. Теньков, М.Л. Шелухін, В.С. Щербина та інші. Але, резюмуючи їх праці та дослідження, можна дійти висновку про відсутність єдиної точки зору, різні бачення господарського права як галузі права та предмету його регулювання – господарських відносин, що обумовлено до того ж неоднозначним їх розумінням у теорії права та галузевих юридичних науках, тому потребує подальшого дослідження з урахуванням сучасних тенденцій трансформації суспільних відносин.

Метою статті є дослідження та аналіз проблематики сутності господарських правовідносин в Україні на сучасному етапі їх функціонування у межах науки господарського права, а саме: надання визначення їх поняття; визначення ознак, змісту та особливостей; визначення кола суб'єктів господарських правовідносин та їх господарської компетенції, що є важливим для подальшого наукового опрацювання специфіки таких правовідносин і відповідного їх регулювання та реалізації в контексті норм саме господарського права.

Виклад основного матеріалу. «Врегулювання суспільних відносин нормами права – суть правового регулювання» [13, с. 61] будь-якої правової держави. Теорія держави і права визначає правовідносини «як урегульовані нормами права суспільні відносини між суб'єктами права, які мають взаємні права і обов'язки» [2, с. 33]. В теорії права на сьогодні існує велика кількість правовідносин, які формуються у різних сферах суспільної життєді-

яльності. Надзвичайно складною, на думку багатьох вчених, «є сфера, в якій формуються господарські правовідносини з усіх питань господарської життєдіяльності: договірних зобов'язань щодо поставки продукції, надання послуг» [2, с. 33], виконання робіт тощо. Г.Л. Знаменський вважає, що «господарські правовідносини – це особливий вид суспільних відносин, що виникають у результаті впливу норм права на фактичні, реальні відносини в суспільстві і становлять проміжну ланку між нормою права та фактичними суспільними відносинами» [9, с. 31]. Разом із тим, В.С. Щербина вважає, що «господарські правовідносини – це відносини між господарюючими суб'єктами (підприємствами, підприємцями) та органами управління, які утворюються у процесі організації і безпосередньої господарської діяльності» [14, с. 28].

Більш ширше визначення господарських правовідносин пропонує професор О.М. Вінник. На думку О.М. Вінник, під господарськими правовідносинами слід розуміти «врегульовані нормами господарського права суспільні відносини, котрі виникають у сфері господарювання щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або організації/керівництва такою діяльністю, характеризуються особливим суб'єктним складом, а також поєднанням організаційних та майнових елементів» [3, с. 9]. Звідси, слід зауважити, що особливістю господарських правовідносин є те, що вони характеризуються поєднанням організаційних та майнових складових господарської життєдіяльності, які й «становлять предмет господарського права, що є підставою вважати самостійною господарську галузь права та господарське законодавство» [2, с. 34].

Господарсько-правова концепція визначає господарські правовідносини як «відносини між господарюючими суб'єктами і ними та органами державного регулювання економіки, і які утворюються у процесі організації та безпосереднього провадження господарської діяльності» [12, с. 29], та мають відповідне нормативно-правове регулювання.

Нормативно-правове визначення господарських правовідносин закріплено у статті 1 Госпо-

дарського кодексу України: «господарськими визнаються відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання» [5]. І йдеться тут саме про те, що господарські правовідносини становлять предмет правового регулювання цього Кодексу, як визначено у самій назві статті, що підтверджує тезу на користь самостійності господарського законодавства та господарського права. Разом із тим, господарські правовідносини визначаються «значним ступенем правового регулювання: на рівні не тільки актів законодавства, а й у їх поєднанні з локальним регулюванням, що зумовлено суспільним значенням сфери господарювання, складністю господарських та пов'язаних із ними зв'язків» [12, с. 31].

Наступною особливістю господарських правовідносин є те, що вони характеризуються спеціальними ознаками, зокрема, господарські правовідносини можуть виникати у сфері господарювання на різних рівнях: державному, регіональному та локальному; регламентуються вони господарсько-правовими нормами: законодавчими та договірними; їх учасники наділяються спеціальною господарською компетенцією.

Важливим у ознаковій характеристиці господарських правовідносин є визначення основного їх призначення у механізмі господарсько-правового регулювання, яке полягає у конкретизації вимог правових норм у частині взаєморозташування суб'єктів і наділенні їх правами та обов'язками. Тобто, господарські правовідносини є таким видом суспільних відносин, у яких, на думку ряду вчених, «зв'язок між суб'єктами (учасниками) господарювання складається з їх прав та обов'язків» [6, с. 46], і які спрямовані на задоволення як приватних, так і суспільних (публічних) інтересів. Реалізуються ці права в конкретній господарській діяльності, але мають складний та багатоланковий характер. Тому Г.Л. Знаменський виділяє ще такі особливі «риси господарських правовідносин, як їх складність, багатоланковість та довготривалість» [9, с. 72].

Ряд учених (Г.В. Смолин, О.А. Туркот, Л.В. Хомко та інші) серед особливих елементів господарських правовідносин визначають насамперед «наявність обов'язкового учасника цих відносин, яким має бути суб'єкт господарювання» [12, с. 30]. Суб'єктом господарювання відповідно до ч. 1 ст. 2 Господарського кодексу України є «споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності» [5]. Проте, визначений статтею другою ГКУ перелік учасників, які беруть участь у господарських правовідносинах, не можна назвати вичерпним, оскільки інші статті того ж Кодексу як учасників господарських правовідносин називають, зокрема, територіальні громади (ст.ст. 23, 24 ГКУ), іноземців та осіб без громадянства, які можуть виступати засновниками суб'єктів господарювання, наприклад, засновниками виробничого кооперативу відповідно до ст. 97 ГКУ [5] чи господарських товариств відповідно до ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» [11]. Визначаючи більш повно перелік учасників, які беруть участь у господарських правовідносинах, доречно зауважити думку Г.В. Березан, яка зазначає, що «учасниками господарських правовідносин є: суб'єкти господарювання; територіальні громади; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією; громадські та інші організації, громадяни, іноземці, особи без громадянства, які виступають засновниками або учасниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі правовідносин власності; відокремлені структурні підрозділи суб'єктів господарювання; інші суб'єкти, які здійснюють та/або організують господарську діяльність і виступають у господарському обороті від власного імені» [2, с. 36-37].

Водночас, О.М. Вінник у своїх дослідженнях «доходить висновку, що не всі категорії осіб,

перелічені в ст. 2 ГК України, є суб'єктами господарських правовідносин», вона зазначає, що «такими суб'єктами є лише ті учасники правовідносин у сфері господарювання, яким притаманна сукупність необхідних для цього ознак, а саме: безпосереднє ведення господарської діяльності або керівництво нею; створення у встановленому законом порядку; наявність господарської правосуб'єктності; наявність майна, необхідного для ведення господарської діяльності чи керівництва нею» [4, с. 49]. Якщо говорити про майно суб'єктів господарювання, то воно виступає об'єктом господарських правовідносин та обумовлює в свою чергу їх специфіку. Майном у сфері господарювання відповідно до ст. 139 ГКУ «визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна» [5].

Особливим елементом господарських правовідносин виступає їх зміст. Змістом господарських правовідносин є права та обов'язки їх учасників. Загальна характеристика таких прав та обов'язків відповідає характеристиці загально-цивільних прав та обов'язків. Особливістю у даному разі є те, що ці права та обов'язки виникають під час заняття господарською діяльністю. У зв'язку з цим вони пов'язуються з певною метою – досягнення соціальних та економічних результатів, отримання прибутку. Ряд авторів (О.Б. Андрєєва, О.П. Гетманець, Ю.М. Жорнокуй, Ю.М. Кириченко та інші) зазначають, що саме «у випадку господарських правовідносин змістом є суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів господарювання й суб'єктів організаційно-господарських повноважень та інших учасників господарського життя, визначені нормативно-правовими актами й іншими документами, а також реальні дії зазначених осіб щодо реалізації цих прав та обов'язків, спрямовані на безпосереднє здійснення господарської діяльності» [7, с. 52].

Таким чином, «господарські правовідносини є досить цілісними за своєю юридичною та еко-

номічною природою» [7, с. 53], хоча і мають свої видові особливості, обумовлені значною кількістю учасників, характером та сферами виникнення, дією та нормативно-правовим регулюванням.

Висновки. Отже, господарські правовідносини на сучасному етапі їх функціонування та розвитку є досить динамічним явищем. Вони виникають, змінюються та припиняються за різних обставин у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами й іншими учасниками відносин у сфері господарювання, як передбачено діючим Господарським кодексом України. Однак, як було вище зазначено, серед науковців-господарників не існує наразі єдиної думки щодо їх визначення та змісту, складу учасників та їх повноважень.

У господарсько-правових відносинах відображаються не тільки матеріальні інтереси їх учасників, а й загальний економічний суспільний інтерес. Вони характеризуються поєднанням державного, суспільного, приватного інтересів для державного регулювання. Тому на сьогодні в Україні вкрай важливо створити максимально комфортні умови для реалізації господарських правовідносин з урахуванням стандартів сучасної європейської системи правового регулювання господарської діяльності. Для вдосконалення правового забезпечення належного функціонування господарських правовідносин в Україні важливою є активізація наукового вивчення та дослідження з прийняттям єдиного підходу та розуміння визначення теоретичних засад господарських правовідносин та відповідного їх закріплення в господарсько-правових нормативних актах, що сприятиме вдосконаленню чинного законодавства та практики його реалізації.

Врахування особливостей та специфіки господарських правовідносин, яка дозволяє, безперечно, відмежовувати їх від інших видів суспільних правовідносин, має забезпечити необхідність не тільки існування та модернізації діючої господарсько-правової кодифікації, але і «узгодження модернізованого господарського (економічного) законодавства із основними засада-

ми цивільного законодавства, імплементацію прогресивного зарубіжного досвіду законодавчого регулювання економічних відносин та адаптацію господарського (економічного) законодавства України до права Європейського Союзу» [1, с. 4].

Література

1. Бакалінська О.О. Концепція модернізації господарського законодавства як відповідь на сучасні виклики. URL: <https://coordynata.com.ua/>

2. Березан Г.В. Поняття та ознаки господарських правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 33-38.

3. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій (загальна частина). Київ: Ліра-К, 2017. 240 с.

4. Вінник О.М. Господарське право: навч. посіб. 2-ге вид., змін та доп. Київ: Правова єдність, 2008. 766 с.

5. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р., із наступ. змін. та допов. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

6. Господарське право: навч. посіб. у схемах і таблицях / за заг.ред. Шелухіна М.Л. Київ: ЦУЛ, 2006. 616 с.

7. Господарське право України: підруч.: у 2 ч. / Андрєєва О.Б., Жорнокуй Ю.М., Гетманець О.П. та ін. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. Ч. 1. 340 с.

8. Дерев'яно Б.В. Міркування стосовно господарської функції держави, що реалізується у межах врегулювання господарських правовідносин. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 ч. (м. Суми, 18-19 трав. 2018 р.). Суми: Сумський держ. ун-т, 2018. Ч. 1. С. 284-286.

9. Знаменский Г.Л. Новое хозяйственное право. Избранные труды: сб. науч. трудов. Киев: Юринком Интер, 2012. 488 с.

10. Концепція модернізації господарського законодавства України: схвалена на розширеному засіданні Координаційного бюро Національної академії правових наук України (протокол від 25 лют. 2021 р. № 1). *Юридичний вісник України*. 2021. № 1315. С. 18-19.

11. Про господарські товариства: Закон України від 19 вер. 1991 р. № 1576-XII (в ред. від 03 лип. 2020 р.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>

12. Смолин Г.В., Туркот О.А., Хомко Л.В. Господарське право України. Загальна частина: підруч. / за заг.ред. Г.В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 484 с.

13. Шапенко Л.О., Мельничук І.С. Індивідуальне правове регулювання в контексті правової реформи. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2020. № 4(57). 204 с. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.57.15044>

14. Щербина В.С. Господарське право: підруч. 6-те вид. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

References

1. Bakalins'ka O.O. Koncepcija modernizacii' gospodars'kogo zakonodavstva jak vidpovid' na suchasni vyklyky. URL: <https://coordynata.com.ua/>

2. Berezan G.V. Ponjattja ta oznaky gospodars'kyh pravovidnosyn. *Naukovyj visnyk publicznego ta pryvatnogo prava*. 2016. Vyp. 2. Ch. 3. S. 33-38.

3. Vinnyk O.M. Gospodars'ke pravo: kurs lekcij (zagal'na chastyna). Kyi'v: Lira-K, 2017. 240 s.

4. Vinnyk O.M. Gospodars'ke pravo: navch. posib. 2-ge vyd., zmin ta dop. Kyi'v: Pravova jednist', 2008. 766 s.

5. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny vid 16 sich. 2003 r., iz nastup. zmin. ta dopov. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

6. Gospodars'ke pravo: navch. posib. u shemah i tablycjah / za zag.red. Sheluhina M.L. Kyi'v: CUL, 2006. 616 s.

7. Gospodars'ke pravo Ukrai'ny: pidruch.: u 2 ch. / Andrijejeva O.B., Zhornokuj Ju.M., Getmanec' O.P. ta in. Harkiv: Hark. nac. un-t vnutr. sprav, 2014. Ch. 1. 340 s.

8. Derev'janko B.V. Mirkuvannja stosovno gospodars'koi' funkcii' derzhavy, shho realizujet'sja u mezhah vreguljuvannja gospodars'kyh pravovidnosyn. *Reformuvannja pravovoi' systemy v konteksti jevointegracijnyh procesiv*: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.: u 2 ch. (m. Sumy, 18-19 trav. 2018 r.). Sumy: Sums'kyj derzh. un-t, 2018. Ch. 1. S. 284-286.

9. Znamenskij G.L. Novoe hozjajstvennoe pravo. Izbrannye trudy: sb. nauch. trudov. Kiev: Jurinkom Inter, 2012. 488 s.

10. Koncepcija modernizacii' gospodars'kogo zakonodavstva Ukrai'ny: shvalena na rozshyrenomu zasidanni Koordynacijnogo bjuro Nacional'noi' akademii' pravovyh nauk Ukrai'ny

(protokol vid 25 ljut. 2021 r. № 1). *Jurydychnyj visnyk Ukrainy*. 2021. № 1315. S. 18-19.

11. Pro gospodars'ki tovarystva: Zakon Ukrainy vid 19 ver. 1991 r. № 1576-XII (v red. vid 03 lyp. 2020 r.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>

12. Smolyn G.V., Turkot O.A., Homko L.V. *Gospodars'ke pravo Ukrainy. Zagal'na chastyna: pidruch. / za zag.red. G.V. Smolyna*. L'viv: L'vDUVS, 2017. 484 s.

13. Shapenko L.O., Mel'nychuk I.S. *Indyvidual'ne pravove reguljuvannja v konteksti pravovoi' reformy. Naukovi praci Nacional'nogo aviacijnogo universytetu. Serija: Jurydychnyj visnyk «Povitrjane i kosmichne pravo»*. Kyi'v: NAU, 2020. № 4(57). 204 s. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.57.15044>

14. Shherbyna V.S. *Gospodars'ke pravo: pidruch. 6-te vyd.* Kyi'v: Jurinkom Inter, 2013. 640 s.

Inna Polishchuk, Alvina Syrota

PECULIARITIES OF ECONOMIC LEGAL RELATIONS IN MODERN CONDITIONS OF THEIR FUNCTIONING

National Aviation University

Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine

E-mails: inna.polishchuk@npp.nau.edu.ua, 1999.alvina@ukr.net

Purpose: to explore the essence of the concept and features of economic relations in the context of modern doctrinal discussions on the development and modernization of economic and legal science in Ukraine. **Research methods:** the methodological basis of the study were general scientific methods (analysis and synthesis), special legal methods, methods of comparative – legal and doctrinal knowledge of economic law, which explored various doctrinal positions on understanding economic relations, in particular, their essence and features, normative – legal regulation. **Results:** identified the need to improve the legal support for the proper functioning of economic relations in Ukraine, taking into account their features and current trends in the European system of legal regulation of economic activity within the science of economic law. The need to further systematize the legislation governing the selected sphere of public relations, with their separation from other types of public relations. This need is relevant in the context of scientific discussions, in particular, on the dualistic model of legislative regulation of civil and commercial relations, the vision of economic law, its codification and modernization. **Discussion:** intensification of scientific study and research of the essence of economic relations with the development of a unified approach and understanding of the definition of their theoretical foundations, which will contribute to the improvement and modernization of current economic legislation in Ukraine.

Currently, the development of economic relations in Ukraine convincingly demonstrates the imperfection and ineffectiveness of domestic legislation on their legal regulation. The need for further study and a clear distinction from other types of social relations is relevant for resolving scientific discussions, as economic – legal relations reflect not only the material interests of their participants, but also the general economic public interest. Therefore, today in Ukraine it is extremely important to create the most comfortable conditions for the implementation of economic relations, taking into account the standards of the modern European system of legal regulation of economic activity.

Key words: economic legal relations; concepts of economic legal relations; features of economic legal relations; subjects of economic legal relations; modernization of economic legislation.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2021